

Kansanlingvistinen tutkimus savolaisesta sanankäytöstä

Anne-Maria Nupponen: *“Savon murre” savolaiskorvin. Kansa murteen havainnoijana.* Publications of the University of Eastern Finland. Dissertations in Education, Humanities, and Theology 11. Joensuu: Itä-Suomen yliopisto 2011. 303 s-ISBN 978-952-61-0353-2.

Anne-Maria Nupposen väitöskirja edustaa kansanlingvististä, erityisesti kansandialektologista, tutkimussuuntaa, jossa tarkastellaan ei-kielitieteilijöiden käsityksiä ja havaintoja kielestä ja murteista. Suomalaisissa murretutkimuksissa näitä on tullut jo varhain esiin murteenkeruun sivutuotteena, ja myös sosiolingvistinen variaatiotutkimus on 1970-luvulta lähtien kiinnittänyt huomiota kielenkäyttäjien asenteisiin, arvostuksiin ja stereotyyppioihin taustamuuttujina, jotka ohjailevat murteiden tasoittumista. Vasta 1990-luvulla virinnyt kansanlingvistiikka on ottanut keskeiseksi tutkimuskohteeksi pelkästään maallikoiden näkemykset ja kehittänyt niiden keruuseen ja analyysiin sopivia menetelmiä ja teoriaa. Suomessa ensimmäiset aineistojen keruut aloitettiin Joensuussa ja Jyväskylässä vuosittain vaihteessa, ja Helsingin yliopistossa valmistui ensimmäinen väitöskirja 2009 (Vaattovaara).

Nupposen tutkimus kohdistuu savolaismurteisiin, tarkemmin rajattuna sii-

hen *Savon murteeseen*¹ eli *savoon*, jollaisena maallikot sen ymmärtävät, eli sen sydänalueena on Pohjois-Savo. Päätaivoitteena on ollut selvittää, miten hyvin ja millä perusteella pohjoissavolaiset nuoret aikuiset tunnistavat oman kotiseutunsa murteen ja miten he erottavat sen murremaantieteilijöiden määrittelemistä naapurimurteista. Toiseksi on tarkasteltu muualta Pohjois-Savoon muuttaneiden havaintoja ja käsityksiä savolaisesta puhetavasta.

Tutkimusaineisto

Kansandialektologian menetelmät ovat määntyneet kulloisenkin tehtävän mukaan, ja aineistoja on voitu kerätä monin eri tavoin. Nupponen on yhdistänyt kaksi keruumenetelmää: kuuntelutestin ja teema-haastattelun. Molempia on käytetty aiemminkin (esim. Vaattovaara 2009), mutta valtaosa tähänastisesta suomalaistutkimuksesta perustuu kirjallisiin kyselyihin tai karttatehtäviin. Haastateltavia on ollut kaksi ryhmää: 40 syntyperäistä savolaista ja 18 muualta Pohjois-Savoon muuttanutta nuorta aikuista. Molempien ryh-

1. Termit *savo* ja *savon murre* rinnastuvat appellatiivisiin kielten nimiin (vrt. *suomi*, *suomen kieli*; ks. esim. NS s. v. *savo*). Maallikoiden käyttämä nimitys viittaa kuitenkin alueeseen (esim. Palander 2011: 34), eli tällöin kyseessä on *Savon murre*. Nupponen käyttää viimeksi mainittua.

mien informantteja on haastateltu noin tunnin verran. Aineisto on tutkimukseen pääosin riittävä, mutta epätasainen: naisia on huomattavasti enemmän kuin miehiä, ja jälkimmäisestä, pienemmästä ryhmästä on ensimmäisten haastattelujen jälkeen jouduttu vielä karsimaan laskelmia varten kaksi haastateltavaa. Ennen varsinaisen aineiston keruuta on tehty 108 opiskelijan ryhmälle pilottitutkimus, jossa on selvitetty murteiden tunnistamista mahdollisen litteroidun aputekstin avulla.

Varsinainen kuuntelutesti on tehty vain syntyperäisille savolaisille. Heidän tehtävänä on ollut paikantaa viisi lyhyttä murrenäytettä paikkakunnan tarkkuudella, ja haastatteluissa on kysely perusteita. Valitut murteet edustavat Pohjois-Savoa (Kuopio) ja neljää sen naapurimurretta. Savolaismurteiset Pohjois-Karjala (Tohmajärvi), Kainuu (Ristijärvi) ja Keski-Suomi (Kinnula) sekä länsimurteinen Keski-Pohjanmaa (Haapavesi) ovat perusteltuja valintoja, mutta puutteena on pidettävä sitä, että historiallisesti läheisin rajanaapuri Etelä-Savo on jätetty ulkopuolelle. Sehän kuuluu Pohjois-Savon kanssa vanhaan Savon maakuntaan mutta poikkeaa murteensa puolesta pohjoisesta naapuristaan selvemmin kuin muut valitut murteet. Etelä-Savo olisi tuonut testiin aivan erisävyisen savolaismurteen, ja tarvittaessa olisi näytteistä voinut karsia Keski-Suomen tai Kainuun, joiden murteet ovat lähellä toisiaan.

Kuunneltavat näytteet edustavat josain määrin tasoittunutta murretta, mutta kaikissa on riittävästi tunnistettavia piirteitä, ja nämä on esitelty johdannossa savolaispiirteiden yhteydessä. Myös näytteiden puheenaiheita, kestoja, syntytapaa ja rakennetta olisi voinut kommentoida enemmän. Analyysiosasta käy ilmi,

että Haapaveden näyte on saatettu arvioida karjalaiseksi siinä esiin tulleen Sortavalan-matkan vuoksi. Puheenaiheiden tuoma nykysanastokin – esimerkiksi *teollisuus, yritys, suhdanneherkkä, ylläpitää, hyödyntää, amatööri, karisma, restaurointi* – antaa helposti oman sävynsä murteeseen. Yksi näyte edustaa muista poiketen tietoista kerrontaa annetusta aiheesta, ja yksi on keskustelumuotoinen.

Teoriatausta ja lähteet

Tutkimuksen teoreettiset lähtökohdat ovat kansanlingvistiikassa, mutta sen lisäksi on hyödynnetty useita muita kielen tutkimuksen suuntauksia. Näistä dialektologian osuus on aineiston vuoksi vahvin ja asiantuntevin, kun taas kansanlingvistiikasta jää jo johdantolukujen perusteella hiukan hajanainen kuva eivätkä sen yhteydet muihin tutkimussuuntiin (mm. asennetutkimus, sosiolingvistiikka) tule selvästi esiin. Pragmatiikkaa on sovellettu erityisesti savolaisen puhutavan analyysissä. Murrekirjallisuus ja siitä tehty tutkimus on sekin otettu huomioon, tosin usein vain ohimennen, eikä siinä ole eroteltu selvästi murteen kirjallisen käytön tapoja ja tavoitteita, murteella kirjoittamista, kääntämistä ja kansanomaisia sanakirjoja.

Johdantoluvut on jäsennellyt niin, että tutkimustehtävän määrittelyä ja aineiston esittelyä (luku 1) seuraa yleinen kansandialektologinen osuus maallikoiden käsityksistä ja havainnoinnista (2), sitten tältä pohjalta tarkennettu luku savolaismurteista, niiden tyypillisistä piirteistä ja niihin kohdistetuista asenteista (3). Teoria jakaantuu näin kahden luvun kesken, mutta sen lisäksi myös analyysiosaan on sijoitettu suppeita teoriakatsauksia. Hajanaisuuden vuoksi niistä ei synny ko-

vin ryhdikästä kehystä analyysille. Lähdeaineisto osoittaa laajuudessaan monipuolista perehtymistä kielentutkimuksen eri suuntiin. Varjopuolena on lähteiden ylimalkainen käyttö sekä pienten sivuhuomautusten ja näihin liittyvien viitteiden ja alaviitteiden runsaus. Toisaalta joihinkin taustakatsauksiin olisi käytetyissä lähteissä ollut valmiita esityksiä referoitaviksi: savolaismurteiden piirteet olisivat runsaan lähdeaineiston sijaan selvinneet helposti alan perusteoksista (esim. Kettunen 1930; Rapola 1969), ja savolaisstereotypioista tai kielen ja mielikuvien yhteydestä olisi saanut tiiviitä koosteita eräistä erikoistutkimuksista (esim. Mieltinen 1997; Pietilä 1997; Mielikäinen 2008).

Monipuolisten näkökulmien vuoksi tutkimuksessa on runsaasti usean eri alan käsitteitä ja termejä, mutta niitä ei ole aina määritelty kovin perusteellisesti tai niitä selitetään monessa kohtaa. Myös termien muotoilu on joskus epätarkkaa (esim. *kiertoilmaisu*, *sekoitemurre*). Koko työn keskeisimpiä käsitteitä on *stereotypia*, johon viitataan toistuvasti mutta joka selitetään ylimalkaisesti vain alaviitteessä (s. 24). Erityyppisten stereotypioiden selvittäminen olisi ollut hyödyksi analyysisakin. Murteiden *jäljittelyä* ja *matkimuksia* käsitellään eri yhteyksissä (esim. s. 3, 34, 36, 40), mutta puutteellisesti ja aiemista tutkimuksista poiketen: vanhat, kieteytyneet matkimukset on esitelty murteiden ”kuvailuna”, vaikka maallikoiden tapa puhua murteista on jaettu jäljittelyihin ja sanallisiin kuvailuihin ja nämä omiin alaryhmiinsä (Mielikäinen 2005). Havaitsemiseen ja asenteiden rakentamiseen liittyvä terminologia (s. 30, 64) olisi kaivannut täsmällisemmän käsittelyn, ja sama huomautus koskee muutamia tavalisempiakin käsitteitä. Esimerkiksi *kansa* on määritelty Niedzielskiin ja Prestoniin

vedoten ”kielitieteellistä suomen kielen koulutusta” vailla olevaksi väestönsaksi (s. 2); toisaalta mainitut tutkijat varoittavat myös liittämästä *folk*-termiä folklorin vanhentuneisiin käsityksiin maalaisuudesta, vähäisestä koulutuksesta yms. (Niedzielski & Preston 2000: viii, 343). Sanan käyttö väitöskirjan nimessä saattaa silti assosioitua vanhoihin murretutkimuksiin ja luoda harhaanjohtavia konnotaatioita (vrt. Ojansuun artikkeliin 1908).

Murteiden paikantaminen ja perustelut

Analyysiosa jakautuu informanttiryhmiin perusteella kahtia: syntyperäisten savolaisten aineistot käsitellään luvussa 4, muualta muuttaneiden aineistot luvussa 5. Edellinen painottuu kuuntelutestiin eli murteiden paikantamiseen ja paikannusten perusteluihin. Testin tulokset on siirretty pitäjänkarttoihin, joista näkyy, mille paikkakunnille vastaajat ovat kunkin näytteen sijoittaneet; kyseisiin pitäjiin on merkitty myös vastaajien määrät. Päätulos on se, että Pohjois-Savon näyte on sijoitettu aina savolaismurteiden alueelle, kun taas naapurimurteita on arveltu muiksikin murteiksi. Tarkimmin on tunnistettu Kuopion näyte, jonka enemmistö (31/40) on sijoittanut Pohjois-Savoon. Toisena tulee Tohmajärvi (25 paikannusta Pohjois-Karjalaan), eli Pohjois-Savon ja Pohjois-Karjalan murreraja on odotuksenmukaisesti erotettu hyvin. Muut kolme näytettä on tunnistettu huomattavasti heikommin, ja niiden virheelliset paikannukset osuvat eri puolille savolaismurteita tai niiden ulkopuolelle, mm. hämäläismurteisiin, peräpohjalaisiin murteisiin ja kaakkoismurteisiin.

Vastaavista haastatteluista on poimittu informanttien nimeämät murteet ja tun-

nistusperusteina mainitut kielenpiirteet, ja nämä on esitelty taulukoissa. Kun on laskettu (taulukko 4.4), kuinka usein kutakin näytettä on pidetty *savona*, kärkeen nousee Kuopio (34 mainintaa) ja sen jälkeen tulevat Kinnula (22) ja Ristijärvi (11). Pohjois-Karjalan näytettä on ehdotettu savoksi vain 8 kertaa. Kaikki neljä murteistoa ovat tärkeimpien savolaispiirteiden perusteella melko lähellä toisiaan, mutta Pohjois-Karjalan erottaminen savosta (Pohjois-Savosta) kertonee jyrkemmistä maakunta-, heimo-, identiteetti- ja asennerajoista ja niiden terävöittämistä kuulohavainnoista.

Kummankin ryhmän haastatteluista on poimittu ne piirteet, joita on pidetty Savon murteen tuntomerkkeinä (luvut 4.2 ja 5.1–5.4). Äänne- ja muoto-opillisten piirteiden lisäksi informanteilla on ollut havaintoja myös sanastosta, syntaksista ja prosodiasta. Kuuntelutestissä äänne- ja muotopiirteet tulevat luonnollisesti esiin yksityiskohtaisemmin, koska niitä on poimittu muistinvaraisesti suoraan näytteistä. Taulukosta 4.5 käy ilmi, että syntyperäiset savolaiset ovat maininneet savolaisuutena useimmin yleisgemiinaation, ja taajuusjärjestyksessä sitä seuraavat diftongiutuminen (*mua, piä*), *suoloo, leipee* -tyyppi, labiaalistuminen ja svaavokaali. Seuraaviin piirteisiin on pitkä väli: toiseen ryhmään kuuluvat muun muassa ä:llinen *männä*-verbi, diftonginreduktio, essiivipartisiippi ja liudennus. Diftonginreduktio siirtyisi tosin kärkipäähän, ellei siinä olisi erotettu *u, y* -loppuisia (*au, äy*) ja *i*-loppuisia diftongeja (*ai, äi, oi*) toisistaan. Kansanlingvistisestä näkökulmasta erottaminen on kuitenkin perusteltua, koska maallikot eivät yleensä yhdistä näitä samaksi ilmiöksi, vaan kuvailevat erikseen pitkävokaalista *kaappa, käämään* -tyyppiä ja

”e:llistä” *aeka, soetellaan* -tyyppiä, jossa diftongi ei enää oikene.

Taulukossa 5.1 vertaillaan kummankin informanttiryhmän mainitsemia äänne- ja muotopiirteitä sen mukaan, kuinka suuri osa (%) vastaajista on maininnut ne savolaisuutena; tässä tapauksessa ryhmien suuri kokoero (40 ja 16 henkeä) heikentää vertailua. Piirteiden järjestys on molemmilla ryhmillä suunnilleen sama, eli kärjessä ovat yleisgemiinaatio ja diftongiutuminen. Niitä seuraava muuttajien sarakkeessa yllättäen *t:n* heikkoasteinen vastine, jonka he ovat huumanneet suhteellisesti useammin kuin syntyperäiset savolaiset. *t:n* astevaihtelu olisi kannattanut käsitellä jossain yhteydessä tarkemminkin. Testinäytteissä tapauksia on vähän, ja monet niistä sopivat myös nykypuhekieliseen vaihtelukavaan $d \sim \emptyset$ (*kadehtimmaan, hyödyntä ~ kaheksantoista, tehdä, voiijaan, en tiijä*), mistä syystä savolaiset ovat havainnoineet niitä melko harvoin (ks. esim. s. 100, 154). Länsimurteiseen konsonanttiedustukseen tottunut erottaa sen sijaan itäisen kadan selvemmin murteellisuutena.

Äänne- ja muoto-opilliset piirteet on analysoitu ja selitetty yleensä korrektisti. Testistä tunnistettujen savolaispiirteiden lisäksi on esitelty selkeänä kokonaisuutena muuksi kuin savoksi määritellyt piirteet, kuten pohjalaisina tai karjalaisina pidetyt piirteet (*rupiaa, maitua, ohojeet*). Erityisen valaisevia ovat havaitsemisen kannalta väärin jäljitellyt sanamuodot. Niistä laadittu kooste (luku 4.4), jossa jäljittelyt on ryhmitelty tuotettujen muotojen mukaan, on koko tutkimuksen ansiokkaimpia lukuja. Hankalasti erotettavia ovat olleet mm. *eä, oa* -diftongit (*peästä, rahhoa* > kuultu *piästä, rahhoo, rahhaa*) ja geminaatalliset diftongiasut *väkkeä, henkkeä* (> *väkkeä, väkhee, hen-*

kheä). *Väkkeä, henkkeä* -muotojen ongelmana on useimmille murteille vieras diftongi, jonka edellä olevaa yleis- tai erikoisgeminaatiota ei osata yhdistää tutuihin pitkävokaaliisiin tai *i*-diftongillisiin geminaatioasuihin (*väkkeä, henkkeä; makkeita*). Haapaveden näytteen pohjalainen svaavokaali (*ohojeet*) on sekoin oudoksuttanut savolaisia, ja siitä on saatettu mainita erikseen *h* tai *j*. Näytteiden svaatapauksia (mm. *ohojeet, ilima, talakoilla*) käsitellään toistuvasti, mutta missään ei selvästi määritellä pohjalaista ja savolaista svaata. Se, että informantit ovat jättäneet huomiotta geminoituneen muodon *parraillaan* ja diftongillisena ääntyvän muodon *pesäpalloa* (s. 97, 152), on odotuksenmukaista, sillä molemmat vaativat jo tarkempaa kielen tuntemusta. Edelliselle on lähin vertailukohde yleiskielen *parhailaan*, ei *parraillaan* (< *parahillaan*), ja jälkimmäisessä on kokeneenkin litteroijan vaikeaa erottaa diftongillista ja vokaaliyhdyistä varianttia.

Savolainen puhetapa

Murteen tunnistamisen ja havainnoinnin lisäksi tutkimus keskittyy toiseen tärkeään ilmiöön: savolaisen sanankäytön tulkintaan. Koko tutkimuksen lähtökohdaksi on jo johdantoluvussa esitetty stereotypia savolaisten *kieroudesta*, ja siihen palataan pitkin matkaa. Syntyperäisten informanttien havainnot on koottu lyhyehköön alalukuun (4.2.5), mutta muuttajien kuvailemaa savoa on analysoitu perusteellisesti luvussa 5.5. Jälkimmäinen jakso on tutkimuksen antoisimpia osia. Siinä tarkastellaan savolaisten tapaa ilmaista mielipiteitään, käskää, kysyä, vastata ja hankkia tietoa, samoin heihin liitettyä puheliaisuutta, epäsuoruutta ja humoristisuutta. Vaikka tekijä epäilee

esipuheessa tutkimuksensa suosiota ”yöpöytälukemisenä”, ainakin tämä jakso voi elähdyttää myös kielitieteeseen perehtymätöntä lukijaa.

Savolaisen puhetavan ja kielen yhteys tulee esiin jo leksikaalisissa ja syntaktisissa piirteissä, mutta erityisesti niitä käsitellään prosodisissa ja pragmaattisissa piirteissä. Näiden piirreryhmien jäsentely ei ole johdannossa ja analyysiosassa (luvut 3, 4, 5) aivan johdonmukainen, vaan erilaisten pronominikiteymien, lausuma- ja intensiteettipartikkelien ja suunnitteluilmauksien (*tuota, se, sitä, kato*) sijoittelu on tuottanut selvästi ongelmia. Leksikaalisissa piirteissä on käsitelty kummankin ryhmän havainnotoja puhekielisistä ja ekspressiivisistä sanoista, sanojen merkityseroista ja kuvakielisistä ilmauksista, syntaktisissa piirteissä testinäytteen potentiaalia, liitepartikkeleita ja sanajärjestyksiä. Muualta muuttaneet ovat huomanneet savolaisten keksivän omia sanoja, ja ymmärtämisvaikeuksia on syntynyt humoristisen kuvakielen käytöstä, kuten ilmauksesta *tankataanko?* eli *ladataanko bussikortti*. Kun savolaisia on matkittu pitemmin lausein, jäljittelyihin on lisätty runsaasti liitepartikkeleita *-han, -hän* ja *-pa(s), -pä(s)*.

Prosodian ja pragmatiikan osuus on muualta muuttaneiden haastatteluissa melko hallitseva. Intonaation ja artikulaation kuvaileminen ei ole kuitenkaan helppoa, ja haastatteluista poimituissa sitaateissa on sekä kansanomaisesti käytettyjä termejä (*painotus, äänenpaino*) että muita luonnehdintoja, kuten ”ääni nousee eri tavalla”, puhe ”lähtee voimallisesti” ja ”vähän niinku laskeeki” ja ”jotenkik – koko suussa pyörii” (s. 181–182). Pyyntöjen muotoilusta on kuvaavia esimerkkejä, kuten yhden informantin jäljittely savolaisen esimiehen tavasta käskää: ”täs_ois tämmönej juttu mikä ehkä saat-

tais mahdollisesti 'olla 'että tää pitä's tehdä" (s. 196). Savolaisten kysymykset eivät aina avaudu kuulijalle tiedon hankintana, ja vastaukset voivat olla tunnettua savolaistyylillä "voi ollat tai sit voi olla 'että ei oo" (s. 204). Kaikki nämä seikat liittyvät epäsuoraan tai humoristiseen sävyyn, ja näiden lisäksi haastattelussa on tuotu esiin savolaisten monisanaisuus: puheessa "jauhetaan niinkus semmosta ympyrää siinä, ja kierretää ja kaarretää" (s. 209).

Lopulta päädytään kierouden selittämiseen: se ei ole haastateltavienkaan mukaan epärehellisyttä, vaan kielellistä epäsuoruutta. Luvun 5.5.4 "muihin havaintoihin" on koottu vielä hyvin jäsenelty joukko muita haastattelussa esiin tulleita kuvauksia. Niiden perusteella savolainen puhetapa ja murre liitetään ulkoiseen olemukseen (isäntien ja emäntien kieltä), vähäiseen innostuksen ilmaistamiseen (ei ylisanoja), liioitteluun (kuten slangissa), puheenvuorojen rajaukseen (epäselvät lopetukset) ja hyväksynnän hakemiseen (kysymyksillä). Lopuksi Nupponen vertaa savolaista puhetapaa kiinnostavalla tavalla Gricen maksimeihin ja keskustelun periaatteisiin.

Methodiset vertailut

Päätätönluku 6 (Pohdintaa ja menetelmiä koskevia havaintoja) jakautuu seitsemään alalukuun, ja joillakin alaluvuillakin on vielä alalukuja. Oman pohdintansa ovat otsikoiden mukaan saaneet murrealuekäsitteet, murteentunnistuskyky, murteen tyypilliset piirteet, murteellisuuksien havaitseminen, murteista puhuminen sekä kotiseudun murteen ja muiden murteiden vertailu. Näissä tarkastellaan tuloksia metodien valossa, ja luvuissa toistuvat ymmärrettävästi monet aiemmin esiin tulleet ilmiöt ja kielenpiirteet. Päätätö sisältää

useita tärkeitä kysymyksiä ja erinomaisia vertailuja. Siinä on pohdittu ansiokkaasti mm. sitä, miten näyttöiden kuuntelujärjestys, sisältö ja piirteiden toistuvuus vaikuttavat havaintoihin (s. 245, 252), mitä oma murretausta vaikuttaa piirteiden havaitsemiseen (s. 258) ja hahmotetaanko murrepiirteet kokonaisina ilmiöinä vai irrallisina sananmuotoina (s. 256–257). Muutamia seikkoja, kuten informanttien maantieteen tuntemusta, olisi voinut painottaa vielä enemmän. Eräät vastaukset viittaavat siihen, että haastateltavilla on ollut mielessään jokin tuttu paikkakunta: Alajärvi esiintyy arvioituna paikkakuntana kolmen eri näytteen kartassa, ja hämäläismurteinen Honkajoki mainitaan eteläpohjalaisena murteena. Vastauksiin vaikuttavat ilmeisesti informanttien sosiaaliset verkostot, mutta niihin ei puututa missään selityksissä.

Joissakin ilmiöissä olisi aiemman tutkimuksen tarkempi hyödyntäminen vahvistanut päätännön pohdintoja. Luvussa 6.3.1 vertaillaan kuuntelutestejä otsikon perusteella "spontaanisiin kuvailuihin" ja "käännöstehtäviin", ja edellisellä tarkoitetaan murteellisuuksien luettelemista ilman näytteitä, jälkimmäisellä esimerkiksi sarjakuvan kääntämisestä omalle murteelle. Vertailukohteet ovat epämääräisiä, eivätkä nämä kolme aineistotyyppiä ole kaikilta osin vertailukelpoisia. Syvällisempään vertailuun olisi päästy, jos erilaiset aineistonkeruutavat olisi esitelty tutkimuksessa systemaattisemmin. Jopa kirjallisiin lomakekyselyin on huomattu kertyvän runsaasti tutkimustietoa eri murteisiin liitetyistä piirteistä, ja näistä saadun tiedon tarkkuus riippuu vielä siitä, mitä on kysytty (oma vs. vieras murre, eri-ikäisten kieli ym.).

Tutkimuksessa puhutaan paljon maallikoiden kyvystä havaita ja tunnistaa tai

analysoida murretta, mutta havainnoinnin työkaluna käytetty vertailu ei tule kovin selvästi esiin (ks. esim. Mielikäinen 2005). Kuten päätännössä todetaan (s. 258), oma kotimurre vaikuttaa havaitsemiseen, mutta olennaista on se, mitä kielimuotoja ylipäänsä verrataan keskenään, omaa ja vierasta murretta, omaa murretta ja yleiskieltä, omaa murretta ja yleispuhekieltä tai slangia, vierasta murretta ja yleiskieltä jne. Erilaisista kielimuodoista muodostuu kullekin havainnoijalle oma kielikarttansa, jonka pohjalta hän arvioi kuulemaansa puhetajaa ja yhdistelee sen piirteitä.

Päätännössä käsitellään lyhyesti myös maallikoiden metakieltä (luku 6.5). Analyysiosan eri luvuissa mainitut kansanomaiset termit ovat suurimmaksi osaksi tuttuja aiemmistakin tutkimuksista. Näihin kuuluu savolaista puhetajaa kuvailevia ilmauksia, kuten *leveä*, *leppoisa*, *rento*, yleiskielessä tai kielentutkimuksessakin käytettyjä termejä, kuten (*puhe*)rytmi, *puhetyyli*, *intonaatio*, ja kansanomaisia murrepiirteiden nimityksiä, kuten *tuplaantua* 'geminoitua', *venyttää* 'pidentää', *lisävokaali* ~ *tuplatavu* 'svaavokaali', *jiihomma* 'liudennus'. Päätännössä todetaan maallikoiden terminologian monimerkitysisyys, sillä samalla sanalla voidaan viitata useampaan eri ilmiöön. Se huomautus, että maallikoiden "termien merkityksiä ja viittauskohteita on hankala kirjata täysin tyhjentävästi" (s. 260), sopii hyvin yhteen rajalliseen aineistoon, mutta suuremmista aineistoista pystyy myös ryhmittelemään termejä eri näkökulmista ja vaikkapa abstrahoimaan erilaisia termihierarkioita. Yksi tyypillinen ilmiö on se, että samoilla sanoilla viitataan sekä murteeseen että sen piirteisiin ja lisäksi näistä voidaan puhua yleistävästi tai yksilöivästi, esim. *vääntää* 'pu-

hua murretta', 'puhua savoa'; 'käyttää murteellisia äänne- ja muotoasuja', 'käyttää diftongiutuneita äänneasuja'.

Lopuksi

Tutkimus on ollut runsaan sisältönsä vuoksi hankala jäseneltävä, mutta yksinkertainen pääjako informanttien mukaan on toisteisuudesta huolimatta toimiva. Sen sijaan alalukuja olisi voinut karsia ja niiden jäsentelyä muutenkin ryhdistää. Läpi koko työn vuorottelevat napakammin muotoillut ja selkeästi hahmottuvat alaluvut löyhempien ja joskus tarpeettomilta lisiltä vaikuttavien lukujen kanssa. Ehkä tästä syystä lukuihin ei ole aina löytynyt sellaista otsikkoakaan, joka kertoisi täsmällisesti, mitä luvussa käsitellään. Tutkimuksen kieliasu on merkintäseikkoja myöten korrekti, ja teksti on monipuolisesti pohtivaa ja perusteellista. Tiiviimpi esitystapa olisi kuitenkin nostanut tulokset selvemmin esiin. Joskus pohdinnat ja päätelmät on esitetty turhankin varovaisesti ja epävarmasti tai – savolaiseen tapaan? – kieltomuotoisin lausein.

Tutkimusta havainnollistavat erittäin huolellisesti laaditut kartat ja taulukot, joskin niiden selitteissä on pientä epä-tarkkuutta: missään kartassa ei ole pitäjien tai kuntien nimiä edes lyhenteinä, ja joidenkin taulukoiden selite "piirre on muuta murretta [kuin savoa]" sisältää myös ne vastaukset, joissa piirteen yhteydessä ei ole mainittu mitään murretta. Nauhoitteista litteroidut katkelmat ovat hyvin valaisevia ja havainnollisia, ja niiden perusteella jää miettimään, mitä kaikkea muuta haastatteluihin on sisältynyt. Lyhyetkin sitaattit sisältävät monipuolista terminologiaa, ja pitemmät jaksot osoittavat, miten haastateltavat kehiti-

televät käsityksiään keskustelun aikana – diskursiivisella asennetutkimuksella saisi ilmeisesti paljon irti samasta aineistosta. Sitaatteja olisi saanut olla enemmänkin, nimenomaan tekijän omien tulkintojen dokumentoimiseksi.

Nupposen väitöskirjan saama mediahuomio kertoi väitöksen aikoihin omaa kieltään kansanlingvistisen tutkimuksen tärkeystä ei-kielitieteilijöiden keskuudessa. Tiedotusvälineet kuorivat odotuksenmukaisesti päältä lähinnä vanhat tutut stereotypiat, ja tutkimuksen työläs toteutus ja tieteellinen analyysi jäivät näiden varjoon. Väitöskirjan painavin anti sisältyy tutkimusmenetelmien käyttöön ja yhdistelyyn, ja metodien etuja ja puutteita on pohdittu kriittisesti. Kartta- ja haastatteluaineistosta on saatu irti paljon sekä deskriptiivisesti kuvailtavaa että myös kvantitatiivisesti vertailtavaa tietoa. Tulokset toistavat ja vahvistavat osin aiempia havaintoja, mutta niistä nousee myös uutta tietoa mm. murteiden kuuntelusta, kuulovaikutelmien taustoista ja varsinkin eritasoisten kielenpiirteiden asemasta alueellisessa erottelussa. Analyysi sisältää runsaasti yksityiskohtia, joita kannattaisi testata ja selvittää edelleen tarkemmin; yksi erillistutkimuksen aihe olisi myös erityyppisten stereotyyppien asema savolaisen puhutavan arvioinnissa. Karttatehtäviä käyttävien kansanlingvistien on pian mietittävä sitäkin, miten käy maallikoiden alueellisille murrehavainnoille, kun läänijaolla ei ole enää yhteyttä maakuntiin ja murteentutkijoille tutuksi tullut pitäjäjako painuu jatkuvien kuntaliitosten vuoksi unholaan.

AILA MIELIKÄINEN
etunimi.sukunimi@jyu.fi

Lähteet

- KETTUNEN, LAURI 1930: *Suomen murteet II. Murrealueet*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- MIELIKÄINEN, AILA 2005: Matkimuksista määritelmiin. Miten murteista puhutaan. – *Sananjalka* 47 s. 98–118.
- 2008: Savon murteet ja savolaismurteet. Vääntämistä ja retoriikkaa. – Riitta Räsänen (toim.), *Savo ja sen kansa* s. 60–107. Savon historia VII. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- MIETTINEN, LEENA 1997: *Savolaisuus, mitä se on?* Folkloristiikan pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.
- NIEDZIELSKI, NANCY A. – PRESTON, DENNIS R. 2000: *Folk linguistics*. Trends in Linguistics. Studies and Monographs 122. Berlin: Mouton de Gruyter.
- NS = *Nykysuomen sanakirja*. Lyhentämätön kansanpainos. Kolmas painos. Porvoo: WSOY 1970.
- OJANSUU, HEIKKI 1908: Kansa murrehavaintojen tekijänä. – *Virittäjä* 12 s. 9–13.
- PALANDER, MARJATTA 2011: *Itä- ja eteläsuomalaisten murrekäsitteet*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- PIETILÄ, MINTTU 1997: *Vilkkaat karjalaiset, hitaat hämäläiset, lupsakkaat savolaiset ja ylpeät pohjalaiset. Heimostereotyyppien tarkastelua*. Folkloristiikan pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.
- RAPOLA, MARTTI 1969: *Johdatus suomen murteisiin*. Kolmas painos. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- VAATTOVAARA, JOHANNA 2009: *Meän tapa puhua. Tornionlaakso pellolaisnuorten subjektiivisena paikkana ja murrealueena*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.